

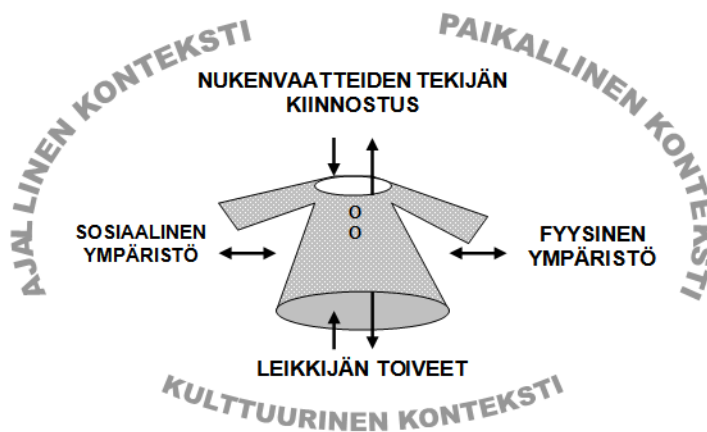
Outi Sipilä

Nukenvaatemuistoja tulkitsemassa

...ja elleivät oppineet erikoisuurtajat ole vielä täysin arvostaneet näitä pieniä lapsellisia tutkimuksen esineitä, niin riippuu se vain kaikesta siitä, että leikkikalulta puuttuu se arvokas ikävyys, joka enemmän kuin mikään muu houkuttelee tieteen tantereilla liikuskelevia surullisen hahmon ritareita.

Näin totesi Yrjö Hirn (1918, 7–8) vuonna 1918 suomeksi julkaistussa teoksessaan *Leikkiä ja taidetta*, kun hän pohti, miksi leikkikaluja ja leikinvälineitä on tutkittu vain vähän. Hirnin julkaisusta on kulunut aikaa lähes yhdeksänkymmentä vuotta, mutta vieläkin lausahdus pitää paikkansa nukenvaatteiden kohdalla. Nukenvaatteista puuttunee tuo ”arvokas ikävyys”, ja juuri siksi niihin todennäköisesti ei ole kiinnitetty erityistä tutkimuksellista huomiota sen paremmin leikin välineinä kuin käsityötuotteina.

Tehdessäni käsityötieteen pro gradu -tutkielmaa *Nukenvaatteet – muistojen käsityöt* (Sipilä 2001) tavoitteenani oli selvittää, minkälaisia käsityötuotteita nukenvaatteet ovat olleet ja millaisia kokemuksia niiden tekemiseen on liittynyt. Taustalla oli ajatus siitä, että nukenvaatteiden tekoon ovat vaikuttaneet ajallinen, paikallinen ja kulttuurinen konteksti, leikkijän toiveet, nukenvaatteiden tekijän kiinnostus sekä se fyysinen ja sosiaalinen ympäristö, jossa vaatteita on tehty (kuvio 1). Perehdyin tutkimusaiheeseeni käsityötieteen, muistojen tutkimuksen ja kulttuurihistorian näkökulmista.

KUVIO 1. Nukenvaatteet leikkivälineinä ja käsityötuotteina.

Nukenvaate käsitteenä assosioituu nukkeen, ja se liittyy mielikuvissa leikkikaluihin. Mielikuvat ovat usein niin yleisiä, etteivät ne itse asiassa viittaa mihinkään todelliseen, ainutlaatuisen kohteeseen (Turunen 1998, 92). Muutokset tyttöjen leikkikulttuurissa ja teollisesti valmistettujen nukenvaatteiden saatavuus ovat vaikuttaneet siihen, että nykyään nukenvaate saattaa merkitä monille ihmisille ainoastaan kaupasta ostettua leikkivälinettä. Tänä päivänä sekä nukkeja että nukenvaatteita myydäänkin paljon nimenomaan vaatteiden synnyttämien mielikuvien avulla. Vielä 1960-luvulla nukenvaatteet olivat pääasiassa käsityötuotteita. Ostovaatteita oli nukeilla vain vähän; 1960-luvulla myytävillä Barbieillakin oli usein vain uimapuvut yllään. Nähdäkseni nukenvaatteita ajatellaan yleensä vain leikkivaatteina, joita puetaan nukkejen päälle, ja unohdetaan kokonaan se, miten vaatteet on tehty.

Tutkielmaa tehdessäni pysähdyin monesti miettimään sitä, miten paljon käsityötuotteissa ja niiden tekemisessä on havaittavissa monentasoisia merkityksiä. Palattuani myöhemmin aineiston pariin huomasin, että lähtökohdastani löytyy – en sitä vielä aiemmin tiedostanut – kulttuurisemiotiikan piirteitä: pyrkimystä ymmärtää kulttuurin merkitysrakenteita ja merkkijärjestelmien välisiä suhteita. Kiinnostukseni kohteina eivät olleet yksittäiset nukenvaatteet, niiden mallit ja tekotavat, vaan halusin nimenomaan selvittää, mitä nukenvaatteiden tekoon liittyi, millaisia merkityksiä leikkijät ja tekijät niille antoivat ja mihin merkitys perustui. (Ks. Veivo & Huttunen 1999, 15.)

Tässä artikkelissa syvennän joitain Nukenvaatteet – muistojen käsityöt -tutkielmani tuloksia lähestymällä niitä itselleni uudesta, semioottisesta näkökulmasta. Aluksi kuvailen lyhyesti, millaista tutkimusaineistoni on ollut ja miten olen sitä analysoinut ja käyttänyt. Sen jälkeen tarkastelen nukenvaatteita merkkeinä sosiaalisista suhteista ja pohdin, miten nukenvaate voidaan käsittää vaatteena. Seuraavaksi lähestyn nukenvaatteiden tekoa leikin näkökulmasta. Lopuksi nostan tarkastelun kohteeksi semioottisen neliön käyttämisen nukenvaate-teeman analysoinnin välineenä.

Artikkelissa esitetyt nukenvaatteisiin ja niiden tekemiseen liittyvät maininnat ja lainaukset perustuvat Nukenvaatteet – muistojen käsityöt -tutkielmaani ja siihen liittyvään haastatteluaineistoon, joten niihin en tekstissä erikseen viittaa.

Haastatellen ymmärrystä nukenvaatteista

Monet leikkikalut, varsinkin ennen kaupallista tavarapaljoutta, leikittiin loppuun. Niitä ei välttämättä pyrittykään tallettamaan, vaan leikkijöiden kasvetua niistä ulos ne lahjoitettiin seuraavalle leikkijäsukupolvelle. Nämä lelut elävät enää vain muistoissa. (Korkiakangas 1996, 308.) Uskoakseni monelle nukelle ja varsinkin nukenvaatteille on käynyt samoin, vaikka rakkaita nukkeja ja tärkeinä pidettyjä nukenvaatteita on myös säilytetty muistoina lapsuudesta.

Nukenvaatteet – muistojen käsityöt -tutkielman empiirisen tutkimusaineiston, nukenvaatteisiin liittyviä muistoja, keräsin haastatteleamalla yhdeksää käsityöalalla toimivaa naista, jotka kaikki tekivät lapsuudessaan nukenvaatteita, myös Barbieille. Muisteluaineisto ajoittuu 1950-luvun loppupuolelta 1970-luvun alkuun, aikaan, jolloin haastateltavat elivät tyttöikäänsä ja valmistivat nukenvaatteita. Aineistossa on, paitsi haastateltavien omia henkilökohtaisia lapsuuskokemuksia, myös kollektiivisia muistoja. Voidaan sanoa, että haastateltavat konstruoivat menneisyyttään nykyisyydestä käsin. Haastattelutilanteissa tämä ilmeni selvästi. Kun naiset kertoivat nukenvaatemuistojaan, he samalla pohdiskelivat tämänhetkistä suhdettaan käsitöiden tekemiseen ja kokemiseen. Nukenvaatteisiin ja niiden tekemiseen liittyvät kokemukset, jotka yhä edelleen muistetaan merkityksellisenä, ovat olleet rakentamassa haastateltavien nykyistä minäkuvaa käsityöntekijöinä.

Selvittääkseni aineiston käsittelemän aikakauden kulttuurista kontekstia tarkastelin nukenvaatteita ja niiden tekemistä tyttöjen kasvattamisen ja leikin välineenä, aikuisten ja tyttöjen tekemänä käsityötuotteina sekä koulussa tehtyinä käsitöinä. Kontekstin huomioiminen on ollut välttämätöntä analysoitaessa sitä, mitä merkityksiä käytettyihin käsitteisiin on liittynyt omana aikanaan, mutta myös sitä, mitä muutoksia merkityksissä on tapahtunut. (Ks. Keränen 1995, 43.) Tukeuduin pääasiassa aikalaiskirjallisuuteen: Kotiliesi-lehtien nukkeja, niiden vaatteita, pukeutumista ja tyttöjen käsitöiden tekoa käsitteleviin artikkeleihin sekä käsityön oppikirjoihin ja kasvatusoppaisiin. Haastatteluaineiston kvalitatiivisen analyysin tein pääosin käsityötieteellisestä näkökulmasta sitoen analyysin tuloksia aikakauden historialliseen kontekstiin.

Jokaisella kulttuurilla on omat erityiset välineensä *kulttuurien tekstien* säilyttämiseksi ja välittämiseksi sukupolvelta toiselle. Tällainen *kulttuurin muisti* ilmenee erityisesti siinä, millaisen sisällön kukin kulttuurivaihe antaa omalle taidekasvatukselleen. (Tarasti 1990, 291–292.) Laajemmin ajatellen – koska kulttuuri määrittää, mitä säilytetään ja mitä hävitetään – myös se, miten tyttöjen nukenvaatteisiin on suhtauduttu, kertoo aikakauden käsityökulttuurille annetuista merkityksistä ja siitä, miten käsityötä on arvostettu. Kun haastateltavat kuvailivat omia nukenvaatteisiin liittyviä tyttöiän muistojaan, he kertoivat samalla myös siitä, miten käsitöiden tekoon yleensä suhtauduttiin, millaisia materiaaleja oli käytössä, miten käsitöiden tekoa opetettiin ja miten sitä opittiin.

Haastatteluaineistossa esiintyvät samankaltaiset tekemisen kokemuksiin liittyvät muistot kertonevat siitä, että samantapaiset kokemukset ovat todennäköisesti kuuluneet useiden nukenvaatteita tehneiden tyttöjen elämään. Kun tutkimuksen kulttuurihistoriallinen näkökulma ymmärretään niinä ihmisen suunnitelmia, tekoina ja tapoina, joilla hän on muodostanut suhteensa omaan elämäänsä (Virtanen 1993, 11), ei tavoitteena ole ollut yksittäisten muistojen yleistettävyys. Tarkoituksena on ollut sitoa nukenvaatemuistot nii-

hin yhteisössä vallinneisiin tapoihin ja normeihin, joiden puitteissa haastateltavat ovat toimineet ja jotka ovat edesauttaneet muistojen syntymistä. Ei ole olemassa vain yhtä menneisyyttä, vaan ihmiset ovat kokeneet ympäröivän todellisuuden monin eri tavoin. Tutkimuksen luettavuus on syntynyt siitä, että tutkimuksen fokus, nukenvaatteisiin liittyvät muistot, ja konteksti käyvät dialogia keskenään.

Nukenvaatteet merkkeinä sosiaalisista suhteista

Esineet, joiden kanssa ihmiset ovat tekemisissä, toimivat kahdella tavalla: joitain käytetään välittömästi, kuten ruokaa ravintona, mutta toiset korvaavat jotain sellaista, joka ei ole välittömästi läsnä. Tietty ruokalaji saattaa olla esimerkiksi tärkeä osa rituaalia, jolloin sen pääasiallinen merkitys ei enää olekaan ihmisen ravinnon tarpeen tyydyttäminen. Vaatteen välitön käyttötapa on toimia suojana sääolosuhteita vastaan, mutta vaate ja sen käyttäminen toimii myös merkinä. (Lotman 1989, 124.)

Vaate-sanaa käytetään Koskennurmi-Sivosen (2000, 2) mukaan puhuttaessa konkreettisista, tekstiilimateriaaleista valmistetuista tuotteista, joita ihmiset pukevat ylleen. Nuket samaistetaan ihmisiin, ja sitä kautta niiden vaatteet sisältävät merkityksiä, joiden yleensä katsotaan kuuluvan vaatteisiin. Nukenvaatteidenkin ajatellaan tyydyttävän nukkejen fyysisiä, kulttuurisia, sosiaalisia ja esteettisiä tarpeita, olkoonkin, että kyseessä on eloton leikkikalu. Haastatteluaineistossa tämä tuli esille erittäin selvästi esimerkiksi kerrottaessa nukkejen päällysvaatteista, jotka oli koettu tärkeinä mutta joita nukkeilla oli ollut yleensä vain vähän – jos lainkaan. Inhimillistämillään nukkeilla leikkivät pikkutyöt olivat olleet huolissaan siitä, miten nuket tarkenivat ulkona kylmällä säällä.

Lotmanin (1989, 124) mukaan merkisuhteet, merkkipsykologia ja esineiden käyttö merkkeinä ovat sitä suuremmissa roolissa, mitä korkeampi yhteisön sosiaalisten suhteiden käyttäytymisaste on. Tämä on havaittavissa myös siinä, miten haastateltavat kertoivat leikeissään pukeneensa erilaisia nukkejaan. Perinteiset lapsinuket, joilla pikkutyöt leikkivät, edustivat tavallista, arkista kotielämää, jossa yhteisön sosiaalinen hierarkia ei ollut näkyvästi esillä.

”– kyllä se oli hyvin semmosta niinku tavallista, ja yleensä jottain esi-liinaakin mielellään. Joitain leipomatöitä niillä kai oli.”

Monet nukkejen vaatteet käsitettiin lähinnä vaateiksi välittömässä merkityksessä, mutta Barbieita puettaessa korostui vaatteen merkitys merkinä. Vaatteilla, joilla Barbie puettiin, haluttiin korostaa nukan asemaa kuvitteellisessa yhteisössä. Muistot erityistä statusarvoa omaavista nukenvaatteista, kuten

lahjaksi saadusta vauvanuken makuupussista tai luistelupuvusta, kertovat kuitenkin siitä, että jo pienetkin tytöt kokivat vaatteiden sisältävän monentasoisia merkityksiä ja siirsivät niitä nukkeleikkeihinsä.

”Ja ne oli tämmösiä 20 cm pitkiä pitsinpätkiä. Niin ne oli semmosii, jossa saatto pitsin kuvio olla semmonen, että sen kun sen viritti barbin ympärille, niin siit saatiin rintsikat. Niistä saatettiin saada hattuja ja vaikka mitä. Ja esimekiks mä aina muistan, kun mä tein niitä rintsikoita, kun niitä viritettiin sillai, et niihin laitettiin nää olkaimet kiinni ja nepparit taakse. Ja ne oli sellasta niinku jotain, mitä kaverit kadehti. Ne oli jotain, se oli aivan jotain niin ihmeellistä, kun barbilla oli rintsikat.”

Nukenvaatteiden merkitys sosiaalista asemaa kuvaavana merkinä ei liity vain Barbieihin. Etnologisessa lasten leikkikulttuurista kertovassa tutkimuksessaan Ting, rum och barn esitellään 1800- ja 1900-luvun vaihteen leikkikaluja ja leikkejä. Tuolloin yhteiskunnan hierarkkinen rakenne oli paljon selkeämmin havaittavissa kuin haastateltavieni lapsuudessa. Yhteiskunnan monikerroksisuus näkyi myös ylempiin sosiaaliryhmiin kuuluvien tyttöjen nukkeleikkeissä ja siinä, miten nuket puettiin: nukenvaatteet toimivat selkeästi merkkeinä korostaen sosiaalisten suhteiden hierarkkista merkitystä. Tosin sata vuotta sitten tämä koski vain pientä osaa nukeilla leikkijöistä – suurimmalla osalla suomalaisista tytöistä oli tuolloin vain joku omatekoinen riepunukke, jos sitäkään. (Lönnqvist 1992.)

Kun yhteiskunta keskiluokkaistui ja mahdollisuudet sosiaaliseen nousuun koulutuksen kautta lisääntyivät, pukeutumismien hallinta tuli tärkeäksi kaikille niille, jotka tavoittelivat korkeaa yhteiskunnallista asemaa. Varakkuus sai näkyä vaateissa, koska se oli tavoiteltava ihanne, mutta varattomuus sen sijaan piti pyrkiä kätkemään. (Aikasalo 2000, 135–138.) Haastateltavat olivat ns. tavallisten, keskiluokkaisten perheiden tyttöjä. Myös he hahmottivat vaatteita merkkeinä ja siirsivät näitä merkityksiä nukkeleikkeihinsä. Paulan nuket elivät ”tavallista arkielämää” ja käyttivät esiliinoja kuten Paula itsekin. Marjo taas muisteli oman äitinsä olleen tavallinen kotiäiti, ”pullaäiti”, joka pukeutui hyvin tavallisesti. Marjon ystävättären äiti, joka oli ”virkaäiti”, puolestaan pukeutui muodikkaasti, ja hänen vaatteistaan otettiin mallia nukkejen vaatteisiin. 1960-luvulla naisten jaottelu kotiäiteihin ja virkaäiteihin näkyi selkeästi myös Kotilieden pukeutumismainoksissa. Perheenäideille suositeltiin kotitakkeja ja esiliinoja kun taas virkaäideille jakkupukuja (Aikasalo 2000, 128).

1960-luvun puolivälissä, kun Barbie-nukkeja alkoi tulla Suomeen, ne eivät olleet aivan pienten tyttöjen leikkikaluja. Barbieilla alettiin leikkiä vasta kouluiässä, ja leikit jatkuivat, ainakin jossain muodossa, usein teini-ikään saakka. Aikakauden ilmiöt, kuten televisio, nuorisokulttuurin ja myös nuorisomuodin eriytyminen, valmisvaateteollisuuden yleistyminen ja yleinen elin-

tason nousu, näkyivät myös siinä, miten nukkeja puettiin. Kun vielä 1950-luvun lopulla ja 1960-luvun alussa lapsinukeilla oli yleensä vaatekerta tai kaksi – tytöillä itselläänkään ei ollut suuria vaatevarastoja – Barbieilla oli paljon vaatteita, jotka toimivat merkkeinä hienommasta elämästä.

1960-luvulla pukeutumismainosten kielenkäyttö ja uudet termit erottivat uuden vanhasta ja vaatteille annetut nimet loivat mielikuvia vaatteista: Martta-nimisillä tuotteilla viitattiin arvokkuuteen ja käytännöllisyyteen, kun taas vierasperäiset nimet viittasivat muodikkuuteen. Tämä näkyi myös nukenvaatekulttuurissa. Perinteiset tyttönuket – Liisat, Ritvat ja Helenat – puettiin käytännöllisesti, mutta Barbie sai muodikkaat unelmavaatteet. Pukeutuminen on osa ihmisten merkkijärjestelmää. Tehdessään Barbieille vaatteita tytöt pyrkivät tekemään niistä merkkejä ylellisestä, nuorekkaasta, muodikkaasta hienosta ja arkipäivästä poikkeavasta elämästä.

”Sit Hillevin barbilla oli kans mustavalkoset vaatteet ja käsilaukust alkaen. Se oli ihan se ihmeellisin asia, kun se virkkas puuvillalangasta mustavalkoisen lierihatun. Se oli jotain niin uskomatonta ja ihmeellistä. Se oli ihan niinku oikee mallinukke sen jälkeen.”

Merkkijärjestelmässä on mahdollista myös se, että toimitaan vastoin yleisiä merkkiin liitettyjä sääntöjä. Pukeutumiskulttuurissa yleisesti hyväksytyjä tyylin vaatimuksia voidaan rikkoa, mutta myös silloin toiminta saa merkityksensä suhteessa vallitsevaan pukeutumisen kieleen. Rikkojan sosiaalinen asema vaikuttaa siihen, suhtaudutaanko yleisestä tyylistä poikkeavaan pukeutumiseen tuomitsevasti vai tuleeko siitä mahdollisesti uusi muotivirtaus. (Ks. Veivo & Huttunen 1999, 33.) 1950- ja 1960-luvulla tytöille suunnatussa pukeutumishojeissa korostettiin toisaalta käytännöllisyyden, toisaalta vaatimattomuuden merkitystä. Nukkenaisen, Barbien, kautta tytöt saattoivat rikkoa yleisesti hyväksytyjä sääntöjä. Se, mikä tavalliselle koulutytylle oli turhamaista tai tuhlailevaa koreilua, oli sallittua toteuttaa Barbien vaatteissa:

”Mä luulen, et kyl barbin vaateis oli kans tämmönen niinku erilaisten kankaitten ja tota asioitten yhdistäminen eri tavalla kuin jossain näissä muitten nukkien vaatteissa. Et just ne oli niinku asiallisempia ne muitten nukenvaatteet. Ja tota semmosia niinku arkisempia, mut barbin vaateisiin tuli just tämmönen niinku juhlapuvut ja laahukset ja rimpsut ja röyhelöt ja turkikset, joita ei niinku ois varmaan osannu aatellakaan niille toisille.”

Nukenvaate – vaate?

Raunio (2000, 52) toteaa, että vaate on ihmisen ja muun ympäristön välinen raja. Koskennurmi-Sivonen (2000, 129) puolestaan käyttää *passepourtout*-il-

mausta kuvaillessaan ihmisen ja vaateen välistä suhdetta. Vaate ei hänen mukaansa ole itsetarkoitus, vaan ihminen on pääosassa ja vaateen avulla ihmistä autetaan asettumaan omaan kontekstiinsa. Tätä taustaa vasten ajatellen vaatteiden avulla nukke personoituu leikeissä, muuttuu sellaiseksi henkilöksi, jollainen leikkijä sen haluaa olevan. Muovinen perusnukke vaihtaa vaatteiden avulla helposti ikää tai sukupuolta. Barbie on toki alastomanakin hyvävartaloinen naisnukke, mutta vasta vaatteiden avulla se saavuttaa glamourinsa. Vaatteiden oikean muodon, koon ja laadun merkitys ei nukenvaateissa kuitenkaan ole samanlainen kuin ihmisten vaatteissa, sillä mielikuvitus pystyy muuntamaan nukkejen vaatteita paljon enemmän kuin ihmisten.

Nukenvaate-sanan merkitykset vaihtelevat kontekstin myötä. Kielen merkijärjestelmään perustuvista merkityksistä käytetään käsitettä *denotaatio*. Konteksti ei vaikuta niiden merkityksiin, joten niitä pidetään muuttumattomina. Sen sijaan *konnotaatio* viittaa kontekstisidonnaisiin merkityksiin. Konnotaatiot esiintyvät, kun sanoja käytetään tietyssä tilanteessa, joten ne eivät ole pysyviä. (Veivo & Huttunen 1999, 67–68.) Kun ihmiset puheessaan käyttävät termiä nukenvaate, se voi saada hyvin erilaisia merkityksiä: se voi olla esimerkiksi lapselle leikinväline, jonka avulla hän muuntaa nukkensa olemusta leikkitalanteeseen sopivaksi, tai se voi olla käsityötuote, jota valmistettaessa leikki voi olla sivuseikka:

”Mut esimerkiksi nukeilla leikkiminen ei ollut mulle mitenkään kauhee intohimo. Mut sit se ompeleminen ehkä oli sit kyllä vähän enemmän ehkä. Et se alko olla enemmän sitä omaa alaa. Ja varsinkin sit kun aattelee, että sen jälkeen rupes omat vaatteet ompelemaan jossakin vaiheessa ihan täysin. Et kyl sen [nukenvaatteiden] ompelemisen on täytytty olla kiinnostavaa. Kun on miettinyt miten ja miten niitä sit ratkotaan.”

Ne Barbien vaatteet, joita isommat tytöt tekevät sen jälkeen, kun ovat jo lopettaneet nukeilla leikkimisen, herättävät ajatuksia. Kun vaateen avulla ei enää ole tarkoitus henkilöidä nukkea, se muuttuu elottomaksi esineeksi, joka toimii sille tehtävien vaatteiden ripustimena. Nukke ja sen elämä eivät enää ole tärkeitä, vaan vaatteet, niiden suunnittelu ja valmistaminen, muuttuvat pääasiaksi. Kun nukke menettää inhimillisyytensä, nukenvaate lakkaa olemasta vaate. Se muuttuu artefaktiksi, joka esitellään nukken yllä mutta jonka funktio on kaukana vaateen funktiosta (vrt. Raunio 2000, 53).

Luovan prosessin tuloksena artefaktiksi tehty nukenvaate voi parhaimmillaan olla pieni taideteos. Tekstiilitaiteilijat TEXO ry:n julkaisemassa näyttelyjulkaisussa Suomalainen minitekstiilinäyttely (1984, 11) on kuva Sirkka Könösen neulomasta työstä Vihreän kansanedustajan edustusvillatakki. Kuvan lisäksi minitekstiilin koko 19 x 18,5 x 5,5 cm kertoo sen nukenvaatemaisuudesta. Könönen ei ole tehnyt villatakkaa vaatteeksi vaan pyrkii villatakin avulla välittämään omia mielikuviaan vihreää aatetta kannattavista kansan-

edustajista. Myös Barbien vaateen voi ajatella kertovan barbie-elämään liittyvistä mielikuvista ilman, että kyseessä on vaatetusfunktio.

Nukenvaatteiden teko leikkinä

Nukenvaatteiden valmistaminen on aineiston perusteella ollut monelle tärkeä osa nukkeleikkejä. Haastatteluaineistosta ilmeni, miten nukenvaatteiden tekijät usein kuvittelivat mielessään sitä, millaisissa tilaisuuksissa nukke tulee vaatteita käyttämään – millaisia merkkejä vaatteista syntyy:

”Ja sit sen mä muistan, kun jossakin vaiheessa mä koin niinku olevani aika iso siihen, et mun ei ois pitäny niist nukeist olla kiinnostunu ollenkaan, et se vähän niinku sillee alko nolottaa. Et silloin se alko muuttuu sillee, et sitten mä mukamas van tein niitä nukenvaatteita, mut kyllähän siinä aina kun tekee jonkun puvun, niin ajattelee, et täst tulee sellanen ja sellanen puku ja tällä voi mennä sinne ja sinne. Ja tää panee tän päälleen ja sit tää panee niinku tän päälle ja siin kuitenkin niinku ajattelee mitä se nukke tekee ja minne se menee ja missä tätä pukua tarvitaan. Se on kuitenkin sitä leikin jatkamista.”

Vaatteiden teko nukkeleikeissä saattoi konkretisoitua ajatukseen siitä, että nukke kävi ompelijalla. Vielä 1960-luvulla kotiompelijat olivat hyvin yleisiä; äiti saattoi kotona ommella arkivaatteita, mutta juhلامekon monelle tytölle teki tuttu ompelija naapuristosta. Lotmanin mukaan leikin merkitys elämässä, kasvatuksessa sekä yhteisön kulttuurissa on poikkeuksellisen suuri. Leikkikäyttäytyminen on monimerkityksistä. Se edellyttää yhtäaikaista käytännöllistä ja ehdollista (merkki)käyttäytymistä. (Lotman 1989, 125.) Nukenvaatteita tehdessään tytöt käytännössä valmistivat pientä vaatteita, mutta samanaikaisesti he saattoivat olla olevinaan kotiompelijoita, nukken äiti tai nukke itse. Aina vaatteiden valmistaminen ei ollut ollenkaan yhteydessä leikkiin, vaan käytännöllinen tapahtuma eteni samanaikaisesti, kun tekijä mielikuvituksessaan oli esimerkiksi valmistelemassa nukkensa juhlia.

Haastateltavat kertoivat, että he saattoivat uppoutua nukenvaatteiden tekkoon ja sen kanssa yhtäaikaisesti tapahtuvaan mielikuvitusleikkiin hyvin intensiivisesti. Lotman toteaa, että vaikka leikkijä muistaa olevansa leikkimaailmassa, joka ei ole todellisuutta, hän siitä huolimatta kokee tunteita, jotka ovat aitoja kuvittelussa tilanteessa. Tärkeä piirre leikkikäyttäytymiselle onkin siinä, että tietää ja on tietämättä yhtä aikaa. Leikkijä toisaalta muistaa ja toisaalta unohtaa, että tilanne on keksitty. (Lotman 1989, 125.) Siten nukenvaateentekijä on saattanut yhtä aikaa ommellessaan ja leikkiessään kiinnittää silkkiseen nukenvaatteeseen arvokkaita timantteja, vaikka samalla on tiedostanut ompelevansa lasihelmiä puuvillakankaalle.

Kaksitasoisen käyttäytymisen hallinta on olennainen osa leikkiä; siihen liittyy leikkimisen taito. Yksitasoisuus tuhoaa leikin. Myös kykenemättömyys tai haluttomuus sisäistää leikin ehdolliset säännöt voi pilata leikin. (Lotman 1989, 126.) Kun aikuiset naiset katselevat tyttöissä tekemiään nukenvaatteita, ne saattavat näyttää hyvin kömpelöiltä ja epämääräisiltä, vaikka aikanaan leikeissä ne ovat olleet todella hienoja. Se, mikä nyt näyttää tavalliselta kankaanpalalta, saattoi kolmekymmentä vuotta sitten olla mitä upein juhlapuku, kun se oli kauniilla nauhalla kiinnitettynä kieputettu Barbien ympärille. Muistoihin nukenvaateleikeistä liittyy myös ajatus siitä, että koko leikkiyhteisö näki vaatteet samalla tavalla. Kaikki leikkijät näkivät kangaspalan juhlavaatteena; leikkiyhteisö oli sisäistänyt leikin säännöt.

”Ja se oli kans jotain, ihan niinku ne rintsikat oli kavereista oli ihmeellistä, niin sukkahousut oli toinen semmonen niinku uskomaton juttu, et barbille oli ommeltu sukkahousut. Ja onhan ne ollu aika tumppusen näköset, kun aattelee, et sukkahousua on ommeltu niinku täst sauma sinne sivuun, mut se oma mielikuvitus teki niist niin täydelliset. Ne oli kuitenkin sukkahousut. Ite ei nähny niit semmosina tumppusina, ei ei, vaan se oli se, aina siihen liittyy sitten semmonen mielikuvituksen lento, et ne oli paljon paljon ihmeellisempiä, hienompia kun miltä ne näytti.”

Nukenvaatteiden teko ja niihin liittyvät mielikuvitusleikit liittyivät monesti yksin olemiseen. Kuten Lotman (1989, 126) toteaa, leikissä on vain osanottajia. Koska leikki on aktiivista toimintaa, sen olemukseen ei sovi jako katselijoihin ja toimijoihin. Nukenvaatteita tehdessään leikkiin uppoutunut vetäytyi mielellään yksinäisyyteen sen sijaan, että ympärillä olisi ollut leikkiin kuulumatonta passiivista yleisöä. Sen sijaan nukenvaatteiden tekoon liittyvällä nukella oli aktiivinen rooli; nukan kanssa käytiin usein kuvitteellista dialogia.

Leikki kiihottaa aktiivisuuden kasvua ja luo siten ihmisen ympärille monitahoisien mahdollisuuksien maailman. Leikki myös vaikuttaa kehittävästi ihmisen persoonallisuuteen (Lotman 1989, 126). Kun nukenvaatteiden teko nähdään paitsi teknisenä käsityösuorituksena myös leikkinä, voidaan ajatella sen kehittävän leikkijää monella tavalla. Leikki ja siinä samalla vaateen suunnittelu- ja valmistusprosessit eivät seuranneet passiivisesti jotain ennalta annettua, vaan ne elivät monitahoisessa mahdollisuuksien jatkumossa:

”Sit leikattiin, sit vähän ommeltiin, käänneltiin vähän, leikattiin lisää ja taas runtattiin jostain. Niinku tavallan se, mikä on laskos, en mä sitäkään tienny, mut sen niinku oppi käytännön kautta, et kun mä tästä tälleen ruttistan, niin tähän tulee hyvä muoto. Ja tää sama oppi, mitä niinku opetteli just silleen, sit keksi jossain vaihees, et aina kun laittaa barbin tällä lailla tästä vyötärönkohdalta kuristaa, tähän saa semmosen kivan näkösen ko-

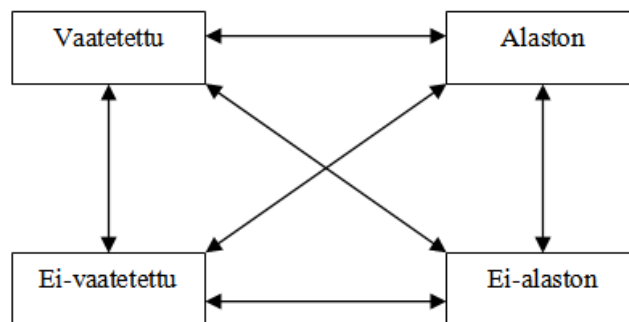
risteen tähän vyötärön kohalle ja toisaalta tää just pukee sen, et se antaa niinku niinku rinnoille näkyvyyttä ja myöskin vartalolle kapeutta. Et tämmösii oivalluksii teki siinä, kun runttas niitä kankaita niitten nukkejen päälle. Ja sitten seuraava askel oli se, et samal mallil mä aloin tehdä vaatteita itelleni.”

Semioottinen neliö apuna nukenvaateaineiston analysoinnissa

Nukenvaate-käsitteen olemusta ja merkitystä pohdittaessa voidaan käsitettä lähteä tulkitsemaan myös Pariisin koulukunnan suosiman semioottisen neliön kautta. Koulukunnan edustajien mukaan merkitsevät rakenteet perustuvat ensisijaisesti elementtien suhteisiin. Jotta jokin merkki tai merkkikokonaisuus voidaan kokea merkitykselliseksi, sitä on voitava tarkastella suhteessa toisiin elementteihin. Keskinäisen vastakohtaisuuden avulla hahmottuvia merkitseviä elementtejä kutsutaan *semeiksi*, jolloin seemi nähdään eräänlaisena merkityksen perusyksikkönä. (Veivo & Huttunen 1999, 71.)

Vastakohta kahden seemin välillä on merkitsevän rakenteen perusta. Merkitysten rakenne on usein kuitenkin monimutkaisempi kuin vain vastakohtapari, jolloin merkitysrakennetta voidaan analysoida semioottisen neliön avulla. Neliö perustuu kahden seemin väliseen vastakohtaisuuteen ja seemien negaatioihin. Useimmiten semioottista neliötä käytetään syvätason perustavaa laatua olevien kategorioiden analysoinnissa. Sellaisia ovat esimerkiksi käsitteparit elämä – kuolema, hyvä – paha tai luonto – kulttuuri. (Veivo & Huttunen 1999, 71.) Mielestäni semioottinen neliö soveltuu käytettäväksi myös diskursiivisella tasolla, kun halutaan analysoida itsestään selviltä tuntuvien käsitteiden monimerkityksisyyttä.

Kun tutkimusaineistossa haastateltavat kertovat nukenvaatteista, on ymmärrettävä käsitteen monimerkityksisyys, jotta aineistoa osataan tulkita oikein. Yhtäkkiä ajatellen termi nukenvaate pitää sisällään ajatuksen nukan

KUVIO 2. Nukenvaate vaatteena semioottista neliötä soveltaen.

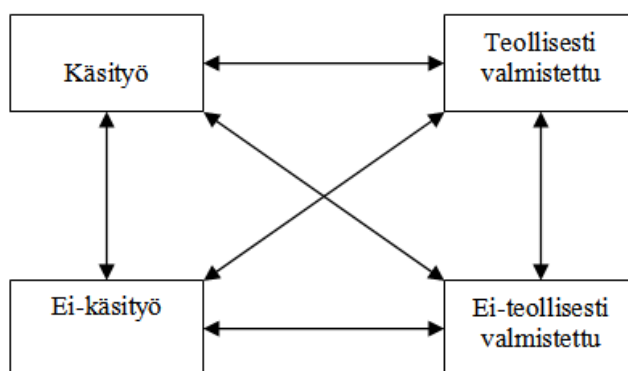
ylle puettavasta vaatteesta, mutta semioottisen neliön avulla sitä voidaan analysoida tarkemmin. Sitä, mitä nukenvaateella ymmärretään, voidaan lähestyä käsiteparin *vaatetettu – alaston* kautta. Vaatetettu sanan negaationa on *ei-vaatetettu* ja alastoman negaationa *ei-alaston*. (Kuvio 2 edellisellä sivulla.)

Yksinkertaisesti ajatellen nukke – niin kuin ihminenkin – jolle on puettu vaatteet ylle, on vaatetettu. Sen sijaan nukke, jolla ei ole vaatteita, on alaston. Vaaleanpunainen, siis ihon värinen, nukke on *alaston*, jollei sillä ole vaatteita. Toisaalta, värikkäästä, raidallisesta kankaasta valmistettu nukke on *ei-alaston*, vaikka se olisikin vaatteeton. Kuminukke, jonka vartaloon on maalattu vaatteet on *ei-vaatetettu*, vaikka se samalla on myös *ei-alaston*.

Kuten ihmisillä, myös nukeilla kulttuurisidonnaisuus vaikuttaa pukeutumiseen, olkoonkin että pukeutumissäännöt eivät ole täysin samoja. Pikkutyttö, joka esiintyy pelkässä mekossa ilman alushousuja, on *ei-alaston*, mutta samalla myös *ei-vaatetettu* siinä merkityksessä, miten kulttuurissamme se ymmärretään. Sen sijaan nukke mekko päällä ilman alushousuja on *vaatetettu*, pelkkä mekko riittää nukan täydelliseksi vaatekerraksi.

Monen 1960-luvun pikkutytön unelma oli saada nukelleen ulkovaatteet. Ne olivat harvinaisia, mutta leikkijöiden parissa yleisesti tunnetut ehdolliset säännöt tekivät mahdolliseksi sen, että nukke oli täysin asianmukaisesti puettu – siis *vaatetettu ja ei-alaston* – kylmään pakkassäähän, kun sillä oli mekon lisäksi yllään vauvan vanha villatakki ja vauvan vanha, ohut puuvillainen röyhelömyssy. Samanlaiseen asuun kylmällä ilmalla puettu tyttö olisi ollut *ei-alaston*, mutta kulttuurisesti katsottuna myös *ei-vaatetettu*.

Semioottisen neliön avulla voidaan selkeyttää myös ajatusta siitä, millainen nukenvaate on ymmärrettävissä käsityöksi ja mikä teollisesti valmistetuksi nukenvaateeksi (kuvio 3).

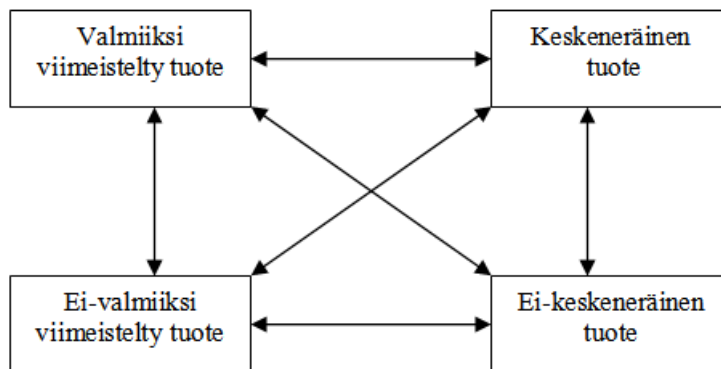

KUVIO 3. Nukenvaate käsityönä semioottista neliötä soveltaen.

Kun tyttö itse tai hänen äitinsä teki nukenvaateen, se oli selkeästi *käsityö*. Kaupasta ostettu, hienoon pakkaukseen pakattu Barbien asukokonaisuus oli *teollisesti valmistettu*. Näin ajatellen määrittely on selkeää. Mutta kun tyttö taiteili teollisesti valmistetun nenäliinan nukkensa puseroksi, merkityssuhteet monimutkaistuvat: kankainen nenäliina on teollisesti valmistettu, mutta ei nukenvaatteeksi. Leikkijän mielikuvituksessa ja käsissä teollisesti valmistettu nenäliina muuttui vaatteeksi.

Martta-nukketeollisuus samoin kuin Polar-nukkekin valmistutti nukenvaatteita kotiompelijoilla. Työ oli ositettua, sillä ompelijat saivat kotiinsa valmiiksi leikattuja vaatteita ja yksi ompelija valmisti vain osan asukokonaisuudesta. Jos käsityönä tehdyksi nukenvaatteeksi katsotaan tuote, joka alusta loppuun on ollut tekijänsä valmistama, tällainen nukenvaate on ollut *ei-käsityö*, mutta toisaalta myös *ei-teollisesti valmistettu*.

Monet aikuisten valmistamat nukenvaatteet olivat huolellisesti loppuun saatettuja käsityötuotteita, aivan kuin oikeita lastenvaatteita pienoiskoossa. Ne ovat olleet helposti ymmärrettävissä sekä *valmiiksi viimeistellyiksi* että *ei-keskeneräisiksi* käsityötuotteiksi. (Kuvio 4.)

KUVIO 4. Nukenvaate viimeistelytuotteena semioottista neliötä soveltaen.

Tytöt saivat nukkeleikeissään mielikuvituksensa avulla pelkät kangaspalatkin nukkejen päälle kieputeltuina muuttumaan nukken vaatekerraksi:

”– Niin ja eiks se ollu niin, et oli pieni tilkku, johon tehtiin päänaukko ja sit se suurinpiirtein jollain tämmösellä nauhalla sitten niinku saatiin pysymään sen päällä. Jolla se kiinnitettiin.

– Monta kertaa ne barbinkin vaatteet. Et kyllähän sitä sit niinku leikkas ja ompeli ja rakenteli kaikin keinoinkin sitä mukaan kun taidot kehitty, mut sit et monesti oli, sit kun oli hyvin kauniita kankaita, ei niille kankaille tehny mitään.

Nukenvaatemuistoja tulkitsemassa

- Joo.
- Tai ei niille tarvinnu tehdä mitään. Se vaan niinku puettiin sen ylle. Se jotenkin niinku kiedottiin ympärille.”

Nauhalla nuken ympärille kiinnitettyä kangaspalaa, johon mahdollisesti oli leikattu reikä pääntietä varten, voidaan vaate-näkökulmasta pitää *ei-valmiiksi viimeistelynä tuotteena*, mutta leikkivälineenä se kuitenkin on ollut *ei-keskeneräinen*. Siihen, miten tulkintoja tehdään, vaikuttaa myös se, kenen näkökulmasta kohdetta tarkastellaan. Leikkijän näkökulmasta kangaspala onkin leikin kautta ollut oikea, valmis ja toimiva nukenvaate, jossa kiinnitysnauha on ollut juuri se vaateen viimeistelevä tekijä. Näin nähden kangaspala-vaate on ollutkin sekä *viimeistely* että *ei-keskeneräinen*. (Kuvio 4 edellisellä sivulla.)

”– mä oon ollu ihan aikuinen ja mä oon siellä mun kotitalon kellarissa joitakin kolunnu ja mä oon löytäny jonkun pussin, missä oli barbin vaatteita. Mä oon ensin niinku ihastunu, että voi täällä nää on ja sitten niinku pyöritelly niitä käsissäni ja sitten ne on ruvennu näyttämään musta niinku kellastuneilta ja pölysiltiltä. Ja loppujen lopuks, et eihän nää niin ihmeellisiä ookaan. Kun se muistikuva oli niistä niin sellanen, et ne oli niin kerta-kaikkisen. Juhlapuku oli mitä ihmeellisintä ja hienointa ja sitten kun sen näkee kymmenen vuoden kuluttua ja... Se on parempi, kun sitä ei nää, koska se muistikuva on niin paljon.”

Työkaluja nukenvaatemuistojen tulkintaan

Artikkelia kirjoittaessani on tavoitteenani ollut päästä entistä syvemmälle nukenvaate-tutkimusaiheeseeni ja nostaa semiotiikkaan tukeutuvan tarkastelun avulla esille jotain sellaista, mitä en ole aikaisemmin havainnut. Tarkoituksenani ei ole ollut erityisesti syventyä semiotiikkaan, vaan hyödyntää joitain siitä lainattuja malleja ymmärtääkseni omaa aineistoani vielä laajemmin. Vaikka tarkastelu on ollut semioottisesta näkökulmasta melko pinnallista, se on kuitenkin avartanut ajatuksiani ja nostanut esiin jo tutuksi käyneestä aineistosta uusia näkökulmia. Samalla olen luonut uutta pohjaa nukenvaate-teeman liittyvän tutkimuksen käsittelylle.

Erityisesti semioottisen neliön soveltamisen tulkittaessa artefaktien mukanaan kantamia merkityksiä erilaisissa konteksteissa näen tulkintoja rikastuttavana ja uudenlaista ymmärrystä tuovana. Semioottisessa neliössä käytetään perinteisesti käsitteellisiä ja perustavanlaatuisia käsitteitä, *seemejä*, mitä taas esimerkeissäni neliöön asetetut käsitteet eivät ole. Tämä ei nähdäkseni kuitenkaan vähennä semioottisen neliön arvoa työkaluna. Vaikka merkitysten tulkintaa ei voida pitää täysin yksinselitteisenä, näen semioottisen neliön

käytön hyödyllisenä apuvälineenä, jonka avulla pystyy paremmin hahmottamaan käsitteiden monimerkityksisyyttä ja sitä kautta pääsemään syvemmälle aineistojen analyyseissä. Jatkossa tarkoituksenani on tarkastella laajemmin mahdollisuuksia soveltaa semioottisesta neliöstä lainattua vastakohta-pari/negaatiot -mallia käsityötuotteiden ja niiden merkitysten tulkinnassa.

Lähteet

- Aikasalo, P. 2000. Seuratkaamme järkevää ja terveellistä muotia. Naisten pukeutumisihanteet ja vaatevalinnat 1920-luvulta 1960-luvun lopulle. Kansatieteellinen arkisto 47. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Hirn, Y. 1918. Leikkiä ja taidetta. Suom. J. V. Lehtonen. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Keränen, M. 1995. Yksityisen ja julkisen muuttuvat rajat. Teoksessa L. Eräsaari, R. Julkunen & H. Silius (toim.) Naiset yksityisen ja julkisen rajalla. Tampere: Vastapaino, 29–48.
- Korkiakangas, P. 1996. Muistoista rakentuva lapsuus. Kansatieteellinen arkisto 42. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Koskennurmi-Sivonen, R. 2000. Vaatetus, pukeutuminen ja muoti – ero ja erottamattomuus. Teoksessa R. Koskennurmi-Sivonen & A.-M. Raunio (toim.) Vaatekirja. Helsinki: Helsingin yliopiston kotitalous- ja käsityötieteen laitos, 1–16.
- Lotman, J. 1989. Merkkien maailma. Helsinki: SN-kirjat.
- Lönnqvist, B. 1992. Ting, rum och barn. Kansatieteellinen arkisto 38. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Raunio, A.-M. 2000. Rajoja, reunoja, vaatteita ja tiloja. Teoksessa R. Koskennurmi-Sivonen & A.-M. Raunio (toim.) Vaatekirja. Helsinki: Helsingin yliopiston kotitalous- ja käsityötieteen laitos, 51–76.
- Sipilä, O. 2001. Nukenvaatteet – muistojen käsityöt. Joensuun yliopisto. Savonlinnan opettajankoulutuslaitos. Pro gradu -tutkielma.
- Tarasti, E. 1990. Johdatusta semiotiikkaan. Helsinki: Gaudeamus.
- Turunen, K. E. 1998. Minusta näyttää – johdatus reflektiiviseen filosofiaan. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.
- Virtanen, K. 1993. Kulttuurihistoria humanistisena tieteenä. Teoksessa M. Kaartinen, L. Rossi & T. Tuhkanen (toim.) Metodikirja. Näkökulmia kulttuurihistorian tutkimukseen. Turku: Turun yliopiston täydennyskeskuksen julkaisuja A:16.
- Veivo, H. & Huttunen, T. 1999. Semiotiikka. Merkeistä mieleen ja kulttuuriin. Helsinki: Edita.